

Мадумарова М.К.

**С. РЫСБАЕВДИН АГАРТУУЧУЛУК КЫЗМАТЫ ЖАНА БАЛДАР
АДАБИЯТЫНА КОШКОН САЛЫМЫ**

Мадумарова М.К.

**ПРОСВЕТИТЕЛЬСКАЯ ДОЛЖНОСТЬ С. РЫСБАЕВА И ЕГО ВКЛАД
В ДЕТСКУЮ ЛИТЕРАТУРУ**

M.K. Madumarova

**EDUCATIONAL POST OF S. RYSBAEV AND ITS CONTRIBUTION
IN CHILDREN'S LITERATURE**

УДК: 811.161.1:512.122.2

Макалада С.Рысбаевдин чыгармаларынын мазмуну, тандаган жанры, тематикалары жөнүндө сөз болот. Жазуучунун сюжет куруу ыкмалары жана композициясынын түзүлүшүнө талдоо жасалды.

Негизги сөздөр: тарых, искусство, жомок, китеп, ыкма.

В данной статье рассматриваются вопросы, касаемые содержания произведений С.Рысбаева, выбора жанров и тематики построения сюжета и композиции его произведений.

Ключевые слова: история, искусство, сказка, книга, метод.

This article discusses issues regarding the content of the works of S. Rysbaeva, choice of genres and subject matter of constructing a plot and composition of his works.

Key words: history, art, tale, book, method.

Чыгаан педагог, окумуштуу, коомдук ишмер, акын жана жазуучу С.Рысбаев кыргыз тарыхында И.Арабаев сыяктуу кыргыз агартуучуларынын катарынан орун алды десек туура болчудай. Анткени эгемендиктин “Алиппеси” аталган С.Рысбаевдин “Алиппе” китеби Кыргызстандын бардык мектептеринде 19-жылдан бери колдонулуп, мектептердеги жаш муундарыбыз улуттук идеологияга сугарылып, мына-мына жемишин бергени калды. Жаштарды улуттук рухта тарбиялоо мына ушул “Алиппе” китебинен башталат. Ал гана эмес агартуучу коңшу Өзбекстанда жашап жаткан мекендештерибизди да унутта калтырган жок. 1-класс үчүн “Алиппе”, “Эне тили жана окуу китеби”, 2-3-класстар үчүн “Кыргыз тили”, “Эне тили” китептерин жазып, улуттук тилдин өнүгүшүнө, калыптанышына салым кошуп келе жатат. С.Рысбаевдин “Алиппеси” алгачкы китептердин стилин толуктап, жолун улантып, тематикасын заманга жараша байытып, баланын сабат ачуусун эл-жерди, кыргыздын баатырларын, улуттук салт-санааны, маданият менен искусствону бирдикте интеграциялап таанытууну көздөйт.

Окумуштуунун кыргыз педагогикасына кошуп жаткан салымын анын 500 басма табактан ашкан окуу-нормативдик, илимий-методикалык эмгектери жана

окуу китептеринин өлчөмүнөн байкоого болот. Салмактуу эмгеги менен С.Рысбаев Кыргызстандын педагогикалык жогорку окуу жайларынын педагогика жана кыргыз филологиясы факультеттеринде “Балдар адабияты” аттуу окуу курсунун программасына азыркы улуттук балдар адабиятынын негизги өкүлү катары киргизилген жана окуу курстарында жазуучунун адабий-чыгармачылык портрети окутулуп келет. Ал гана эмес ал жөнүндө илимий макалалар жана дипломдук иштер да жазыла баштады. Мисалы Баткен мамлекеттик университетинин Кызыл-Кыя социалдык-педагогикалык институтунун кыргыз тили жана адабияты профилинин 2016-жылкы бүтүрүүчүсү Жумабаева Мадина “С.Рысбаевдин балдар адабиятына жана улуттук педагогикага кошкон салымы” деген темада дипломдук ишин жазып, жазуучунун чыгармачылыгынын ар тараптуулугун жана педагогикалык ишмердүүлүгүн изилдеп, ийгиликтүү коргоду.

Чыгармачылыгына токтолсок, «балдар жазуучусу» аталган С.Рысбаевди профессор С.Байгазиев дүйнөлүк балдар адабиятынын төрүнөн орун алган Г.Х. Андерсен, Ш. Перро, Э.Т. Гофман, бир тууган Гриммдерге салыштырып, “улуттук балдар адабиятынын Андерсени” деп таамай баа бериптир. Жомокчу С.Рысбаевдин өзү жараткан жомоктордун элдик жомоктордон айырмасы жаңы образдарды жарата алгандыгында. Ал жомоктордогу салттуу сюжеттерди, сүрөттөө каражаттарын жарашыктуу колдонот. Өзүнүн оригиналдуулугу менен айырмаланган «Адам-пери», «Шамбала», «Дыйкан менен мышык», «Күмүш булак», «Маллай кыз менен каракчы», «Чыр дөбөдөгү кандуу курултай», «Умай бала», «Айбийке сулуу» ж.б. жомоктору буга мисал.

Жомокчу жана аңгемечи С.Рысбаев балдарды поэтикалык образдарга, каармандардын түрдүү окуяларына кызыктырат. Түрдүү дидактикалык мааниге ээ жомоктор аркылуу баланын наристе кыялдары ишке ашат. Чындыгында, жаш балдарга арналган чыгармаларды жаратуу – татаал иш. Анткени ал үчүн автор алардын ички рухий, аяр дүйнөсүн терең билип, аларды чыгармаларда ыктуу, чебер колдоно билүүсү

кажет. Башкача айтканда, мыкты сүрөткер, бала табиятын түшүнө билген психолог болуусу зарыл. Мындай өзгөчөлүк касиет С.Рысбаевге тийиштүү. Ал чыгармачылык менен изденип, улам жаңы табылга таап, балдар кыялына, табиятына дал келген идеялар менен чыгармачылыгын улантып келет.

Академик А.Э. Измайлов «Жомоктордо элге тийиштүү болгон адеп-ахлактык касиеттер сыйдырылган: Ата Мекенди сүйүү жана коргоо, жамандык менен күрөшүүдөгү айыгышкан баатырдык, эмгекти сүйүү жана чеберчилик, адептүүлүк, достукка жана чыгармачылыкка берилгендик ж.б. темадагы жомоктор элдин мүнөзүн, анын психологиясын, турмуштук позицияларын билдирет», - деп жазгандай, С.Рысбаевдин жомокторунда да кыргыз элине тийиштүү болгон адептик, рухий-ыймандык касиеттер сыйдырылган. С.Рысбаевдин жомокчулдугу ошол улуулардын салтын кыргыз балдар адабиятына алып келүүгө кылган зор аракети катары да баалап коюуга тийишпиз. Анын «Күмүш булак», «Адам-пери», «Адам кантип ажыдаарга айланды» ж.б. көптөгөн жомоктору, ошондой эле «Сүйлөөчү китеп», «Умай бала» ж.б. жомок-повесттеринин бири-бирине окшобогон сюжеттик мазмуну менен ар тараптуу өзгөчөлөнүп турат. Автор чыгармаларында романтикалык идеялар менен реалдуу турмуштук окуяларды, тажрыйбаларды талдап, айкалыштырып, турмуш менен шайкеш бере алган. Жазуучу «Умай бала» жомок-повестинде ааламдын жаратуучусу Кудай Таала, ал аркылуу Умай эне, Теңир ата сыяктуу элдик ыйык синкреттешкен ишенимдерге таянып алардын кичинекей уулу Умай бала образын ойлоп тапты.

Чыгарма адамзаттын колдоочусу Умай эненин уулу Умай бала бороондуу күндө кар басып калган кичинекей Акылтайды кырсыктан сактап калышы жана ал менен андан ары дос болуп, ар кандай жагдайларда жардамга келиши менен башталат. Чындыгында, повестти окуп жаткан учурда окуялар жаш окурманды гана эмес, чоңдорду да кызыктырганын белгилөөгө болот. Анткени чыгармада бүгүнкү күндөгү коомдо болуп жаткан ар кандай криминалдык чөйрөдөгү балдардын уурдалышы, алардын органдарын башка адамдарга коюу сыяктуу ырайымсыз окуяларды баяндайт. Жазуучу айрым криминал иш жасаган топтордун балдардын өмүрүнө, ден соолугуна терс таасирин тийгизген зордук-зомбулуктуу аракеттери жана мындай окуялардан сак болуп, зирек жашоого, кайдыгерликке жол бербөөгө жана коопсуздук чаралары дайым көрүлүшү керектигин эскертип турат. Автордун кийинки жомокторунда да чыгармачылык жаңылыктар көрү-

нүп, жаңы деңгээлге көтөрүлүп, балдарга тарбиялык маңыз-мааниге ээ болгон ойлор камтылган.

С.Рысбаевдин көптөгөн аңгемелери балдардын кызыктуу, дүйнө таануу чөйрөсүнөн тандап алынгандай. Анын аңгемелери балдар дүйнөсүнүн тазалыгы, дүйнөнү таанууга умтулуусу, бөбөктөрдүн бал тили, түшүнүгү балдардын суроо-жооптору аркылуу берилет. Бала дүйнөсүн мыкты билген жазуучу катары таныйбыз. Чындыгында, балдар дүйнөсү юморго бай, коомдогу окуяларды ар кандай түшүнүшөт. Ошол түшүнүктөр С.Рысбаевдин чыгармаларында көп кездешет. Балдардын ичек үзгөн юмордук ойлонуусу, айткан жооптору, сураган суроолору автордун түрдүү аңгемелериндеги окуянын өрчүшүндө, кульминациясында, аягында да кездеше берет. Чыгарма баланын аруу балалык кыялдары менен берилет. Бир аңгемени чогуу окуп керөлү: «Эки күндөн бери Элнуранын маңдайкы эки тиши түштү. Ал үчүн бул чоң окуя болгонсуду...

«Айжаз менен Бегулан» аттуу китеби (2004) балдар үчүн кызыктуу поэтика менен жазылган. Анда Айжаз менен Бегулан аттуу балдардын кылык-жоруктары, кыялдары, көргөн түштөрү улуттук фольклордук материалдар аркылуу этнопедагогика, улуулардын жомогу, романтика, реалдуулук-баары бири-бири менен айкалышып берилет. Окуя балдарды өзүнө тартып, бала каармандын кыялы менен ортоктош болгондой жазылганы үчүн кызыгып окуйт. Сүйлөмдөрүнүн курулушу, балдар үчүн окууга жеңилдиги менен да айырмаланып турат.

С. Рысбаев жазган китептери кайсы курактагы балдарга арналгандыгын башкы беттерине бергендиги менен да айырмаланат. Бул болсо ата-энелердин баланын жашына карап китеп сатып алуусуна да жардам берет. Мындай бөлүштүрүү мектеп мугалимдерине да кошумча окутуу иштерине ыңгайлуу шарттарды жаратат.

Адабияттар:

1. Рысбаев С. «Сыйкырдуу жазуу», бөбөктөр үчүн аңгемелер жана жомоктор. - Б., 1998.
2. Рысбаев С. «Мендей менен Сендейдин жоруктары», бөбөктөр үчүн аңгемелер жана жомоктор. - Б., 2000.
3. Рысбаев С. «Бакыт издеген бала», бөбөктөр үчүн чакан аңгемелер жана жомоктор, - Б., «Бийиктик», 2003.
4. Рысбаев С. «Айжаз менен Бегулан», романтикалуу аңгеме. - Б., «Архи», 2004.
5. Рысбаев С. Калем кармаган кол. Биобиблиография. - Б., 2016.
6. Муратов А., Исаков К. Кыргыз балдар адабияты. - Б., 2012.

Рецензент: к.пед.н., доцент Миталипов К.